

НУМІЗМАТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ М. Ф. БІЛЯШІВСЬКОГО

Статтю присвячено розгляду нумізматичних студій відомого українського вченого М. Ф. Біляшівського в контексті загальноросійської історичної проблематики кінця XIX- початку XX ст.

Становлення історичної науки в Україні відбувається на початку XIX ст. за умов радикальних суспільних змін у ставленні до минулого. Воно характеризувалося такими елементами, як інституціоналізація дисципліни, формування наукових товариств, розвиток нових напрямів і полів дослідження [1]. Вказаний період також відзначався зростанням інтересу дослідників до методологічних проблем історії, пов'язаних з розширенням кола її джерельної бази. Велике значення науковці почали надавати не лише писемним джерелам, а й джерелам споріднених з історією дисциплін, насамперед археології (в даному контексті варто згадати Київську історико-археологічну школу В. Б. Антоновича [2]) та нумізматики, яка пізніше увійшла до системи спеціально-історичних дисциплін [3].

Одним із важливих завдань вітчизняної історіографії має стати висвітлення розвитку окремих спеціально-історичних дисциплін, зокрема нумізматики, в контексті української історичної науки в цілому. На жаль, історія нумізматики в Україні як окремої цілісної наукової дисципліни залишається не розробленою. В радянській історіографії В. Л. Янін та І. Г. Спаський згадували українські нумізматичні дослідження лише в контексті розвитку загальноросійських [4]. Тому, на наш погляд, дослідження про нумізматичні студії окремих українських вчених дозволяють певним чином заповнити прогалини в історії історичної науки. У цій статті розглядатимуться нумізматичні дослідження Миколи Федотовича БІЛЯШІВСЬКОГО, відомого археолога, історика, мистецтвознавця, етнографа, які він проводив наприкінці XIX ст.

Нумізматичні студії М. Ф. Біляшівського не стоять окремо у його науковій спадщині, а перебувають у тісному зв'язку з усіма науковими дослідженнями вченого у різних галузях гуманітарного знання. Всі вони свідчать про те, що Микола Федотович був людиною широко освіченою, добре розумів завдання й мету науки в цілому і ретельно дотримувався її вимог. Втім, варто зазначити, що в період, коли жив і працював вчений, окремі гуманітарні дисципліни - археологія, нумізматика, певним чином історія - залежали від російських наукових установ і досліджень російських вчених. Тому огляд наукових праць М. Ф. Біляшівського з нумізматики доцільно проводити саме в загальноросійському науковому контексті.

Збирання і вивчення монет у Росії розпочалося на межі XVII-XVIII ст. Згодом склалися перші російські нумізматичні колекції, які потребували розробки нумізматичної систематики. Але тільки в XIX ст. і особливо у другій його половині нумізматичні пам'ятки входять у коло історичних першоджерел і починають планомірно використовуватися для вивчення історичних проблем [5].

Відомості про велику кількість старовинних грецьких та візантійських монет, віднайдених на території України, сягають першої половини XVII ст. Вони зацікавили колекціонерів, які й почали їх збирати. До Київського університету, головного центру наукового життя України [6], щороку надходило багато відомостей про монетні знахідки, а також надсилалися цілі скарби, які поповнювали університетську колекцію старовинних монет і медалей, що зберігалася в мінцкабінеті. Науковий огляд та класифікацію знахідок в університеті робив завідувач кабінету професор В. Б. Антонович, який пильно стежив за всіма знахідками старовинних монет у Києві та на околицях [7]. Аналогічну роботу зі збирання та опису старовинних монет на території України проводило Київське церковно-археологічне товариство при Київській духовній академії, очолюване професором М. І. Петровим. Окрім того, в Києві у зв'язку з великою кількістю знахідок монетних скарбів на його території виникають гуртки дослідників та колекціонерів монет, як-то Нумізматичний гурток (неофіційний, не мав ані статуту, ані організації) [8]. Зацікавлені нумізматичними питаннями члени гуртка робили доповіді про свої знахідки монет у наукових установах та друкували повідомлення в журналах.

Ще у гімназійні роки М. Ф. Біляшівський виявив палкий інтерес до колекціонування та ну-

мізматики. «Коли я був, здається, в четвертому класі,- згадував вчений,- побачив я в столі у батька коробочку з різними монетами. Як тепер бачу - були й візантійські Василя Македонянина. Я випросив у батька коробку й почав з цього часу збирати монети» [9]. У його пам'ятній книжці за 1881/1882 шкільний рік уже було виокремлено розділи «Нумізматика», «Монети срібні або дуже давні», в яких допитливий хлопець робив свої перші «наукові» нотатки [10]. У ті ж роки М. Ф. Біляшівський познайомився з професором М. І. Петровим. Неповторне враження на юного Біляшівського справили Церковно-археологічний музей Братського монастиря при Товаристві. Тут він слухав розповіді професора М. І. Петрова про минувшину, вивчав експонати музею, а згодом і сам допомагав Петрову відшукувати пам'ятки минулого. Він передав музею дуже цікаву колекцію старовинних монет, знайдених у Києві, яку почав збирати ще в шостому класі гімназії [11], а згодом - власну археологічну збірку «Монети та знахідки з Княжої гори», дослідження якої проводив у 90-х роках XIX ст. [12].

У 1883 р. М. Ф. Біляшівський знайомиться з Київським гуртком нумізматів, до якого входили С. В. Боділевський, М. П. Чернев, О. Ф. Новицький, М. О. Леопардов, М. М. Чудовський, К. В. Болсуновський, М. Г. Захарієвич-Захарієвський, С. Мечинський, Г. Арапов, Н. К. Граббе та ін. «Більшість гуртка були збирачі, часто бували одне у другого, мінялися, купували - як звичайно у збирачів. Тільки один М. П. Чернев цікавився монетами більш з науковою метою», - писав у своїх спогадах М. Ф. Біляшівський [13]. Саме М. П. Чернев мав особливий вплив на майбутнього вченого. Як згадував пізніше Микола Федотович, М. Чернев як «...людина з широкою освітою і... прагненням до наукових пошуків... направляв мої кроки в галузі вивчення пам'яток місцевої старовини, в питаннях археології та нумізматики» [14].

1887 р. М. Ф. Біляшівський вступає на юридичний факультет Київського університету. Вибір факультету зовсім не заважав Миколі Федотовичу систематично слухати лекції В. Б. Антоновича із загальної та східноєвропейської археології. Фактично, молодий Біляшівський став одним з найближчих учнів В. Б. Антоновича. От що говорив сам Микола Федотович про той вплив, що на нього справили ці лекції: «Лекції Володимира Боніфатійовича зробили на мене глибоке враження... Не пам'ятаю, коли я саме познайомився з Володимиром Боніфатійовичем, але на першому ж курсі став бувати у нього... Лекції його, розмови зробили те, що археологія остаточно взяла

перевагу над нумізматиною, я кинув збирати монети, але на прощання задумав маленьку роботу: зібрати відомості про монетні скарби, знайдені на території Київської губернії» [15].

У цьому контексті варто зазначити, що головними проблемами вивчення давніх руських монет у XIX - на початку XX ст. в історичній науці були проблеми їхнього хронологічного визначення (давні руські монети власного карбування були позначені іменами Володимира, Святополка і Ярослава-Георгія; відомі в першій половині XIX ст. в одиничних екземплярах, ці монети початково визнавалися медалями, печатками або ж пам'ятками нумізматики південних слов'ян, однак віднайдення двох великих скарбів таких монет у Ніжині та Києві сприяло правильному їх тлумаченню) [16]. 1853 р. першу класифікацію цих монет, що базувалася значною мірою на довільному читанні написів, запропонував Я. Я. Волошинський [17]. У 1882 р. відомий нумізмат і археолог І. І. Толстой видав великий звід давніх руських монет, який до цього часу залишається єдиним виданням такого роду [18]. І. І. Толстой, дослідивши ці монети, запропонував датувати їх часом Володимира I, Святополка Окаянного, Ярослава Мудрого. У 1888р. із запереченнями Толстому і власною системою класифікації виступив М. П. Чернев [19].

Згадана проблема датування давніх руських монет була добре відома М. Ф. Біляшівському, про що свідчать його ретельні конспекти і виписки з праці І. І. Толстого [20], а також його ж рецензія на книжку М. П. Чернева, вміщена в часописі «Киевская старина» [21]. Ґрунтовно вивчивши матеріали обох сторін, М. Ф. Біляшівський зазначив, що «висновки гр. Толстого, які відрізняються логічністю доказів, чекали все-таки на безпристрасну критичну оцінку. Такими без сумніву є "Нотатки про давні руські монети"». «Варто визнати, що завдання виконано автором досить задовільно,- продовжував далі у своїй рецензії М. Ф. Біляшівський.— Найголовніша перевага "Нотаток" полягає в тій обережності, з якою зроблено поправки і висловлено нові побажання. Видно, що шановний автор ні на крок не відступив від одного визначеного методу в своїх пошуках, методу, за яким, як він говорить, "завдання дослідника повинно бути не в побудові більш чи менш правдивих гіпотез, а в ретельному і безпристрасному вивченні пам'яток нашої старовини, всебічному їх розгляді і розкритті їхнього істинного смислу на основі, головним чином, фактичних даних, які містяться в самих пам'ятках, а не на основі відокремлених умовиводів, якими б логічними і заманливими

вони не здавались"» [22]. Треба додати, що цей метод Чернева, до якого вдався і молодий Біляшівський, прослідковується в усіх його подальших студіях, дуже ретельних і досить ґрунтовних. «Взагалі варто сказати,- підсумував М. Ф. Біляшівський,- що "Нотатки про давні монети", як робота строго критична, роблять дуже корисний внесок у російську нумізматичну літературу» [23].

Отже, в розглядуваний період проблема датування старих руських монет залишалася спірною, але сама гострота дискусії спричинила цілий ряд важливих питань в роботі зі скарбами монет. Хоча систематизація та вивчення монетних знахідок почалися у середині XIX ст., однак значна частина знайдених скарбів ніким не фіксувалася або фіксувалася не достатньо точно, лише частина монет із цих скарбів потрапляла в систематичні збірки, інші ж — розходились по руках, а дублетний матеріал відправлявся на переплавку [24]. Іншою проблемою вивчення монетних скарбів, зокрема знайдених на території України, стало розпорошення інформації по окремих повідомленнях та статтях у періодичних виданнях, як це загалом відбувалося також і зі скарбами, знайденими в інших місцевостях Російської імперії.

Саме проблемою систематизації та упорядкування розпорошеного матеріалу, що стосувався монетних знахідок на території Київської губернії, як друкованого, так і рукописного, а іноді й усного, і займався М. Ф. Біляшівський протягом 1887-1888 рр. У цей же період він написав кілька праць про монетні знахідки, які в статейному варіанті 1888 р. було надруковано в «Киевской старине». В першій статті «Два чудових предмета Київського церковно-археологічного музею» М. Ф. Біляшівський зробив докладний опис, визначення та малюнок срібної монети князя Володимира Святого, знайденої в 1876 р. у скарбі в Києві на Вознесенському узвозі, в садибі Кушнірова, що зберігалася в Церковно-археологічному музеї Братського монастиря при Київському церковно-археологічному товаристві та становила великий інтерес як один із предметів великокнязівської епохи [25]. У другій статті «Скарби великокнязівської епохи, знайдені в Києві» [26] вчений детально описує скарби головним чином з арабськими монетами та срібними гривнями, знайдені в різних районах верхнього та нижнього Києва, іноді разом із цікавими золотими та срібними речами переважно візантійського або східного виготовлення. М. Ф. Біляшівський був здивований тим фактом, що незважаючи на інтенсивні русько-візантійські відносини, в Києві

досі ще не знайдено жодного скарбу візантійських монет, лише одиничні екземпляри. Роблячи висновки щодо чисельності знахідок скарбів зі східними монетами на території Києва, вчений вніс важливе уточнення до існуючого наукового погляду, що торгівля зі Сходом відбувалась головним чином у басейні Волги й мало зачіпала середню Наддніпрянщину.

Нарешті 1889 р. виходить друком праця М. Ф. Біляшівського «Монетні скарби Київської губернії», яка одразу ж стала подією в нумізматичній науці й принесла успіх та зміцнила авторитет молодого вченого [27]. У листі до нього Микола Павлович Чернев, вітаючи його з успіхом, написав: «...Перший успіх завжди приємніший за інші і діє бадьорливо» [28]. М. Ф. Біляшівський доклав вельми багато кропіткої праці для збирання нумізматичних даних, розпорошених у виданнях російських археологічних та історичних товариств, у наукових і публіцистичних журналах і навіть газетах. Науковим керівником роботи М. Ф. Біляшівського виступив В. Б. Антонович, лише в рукописних нотатках якого міститься ще об'ємніший матеріал [29]. Як зазначив автор у своїй передмові, «в російській нумізматичній літературі зроблено ще дуже мало щодо топографічного групування монетних скарбів, знайдених в Росії... Але в цій роботі зібрано по можливості все, що можна було почерпнути із доступних джерел» [30].

Вважаємо, варто згадати, що на III археологічному з'їзді в Києві 1874р. було запропоновано скласти карту скарбів, знайдених в межах Київського князівства, але цього зроблено не було. Втім, монетні скарби Київської губернії дуже рано почали цікавити місцевих археологів [31]. Досить багато відомостей про скарби монет було зібрано в працях І.І. Фундукля [32], К. Ф. Страшкевича [33], Л. Похилевича [34], В. Б. Антоновича [35] та ін. Праця М. Ф. Біляшівського стала своєрідним підсумком усіх цих творів. Щоправда, вона являла собою тільки науково оброблений матеріал без тих або інших висновків. «Мета цієї роботи, - зауважив Микола Федотович, - слугувати посібником при дослідженні різних питань, що стосуються історії та археології даної місцевості, тому робота не включає в себе жодних узагальнень і висновків, а є лише збіркою матеріалів» [36]. Та саме це і надає їй цінності з наукової точки зору, бо робити висновки й підсумки на основі тільки частини даних - неможливо.

Увесь зібраний матеріал науковець розподілив по повітах (Київський, Бердичівський, Васильківський, Звенигородський, Канівський,

Липовецький, Радомишльський, Сквирський, Таращанський, Уманський, Черкаський, Чигиринський), причому місто Київ він виділив і всі нумізматичні знахідки цього району згрупував в окремий розділ. У кожному з таких розділів зазначені нумізматичні скарби в хронологічному порядку їх відкриття, обставини знахідки скарбу, подане число монет у повному скарбі та їх збереженість, а в дужках внизу повідомлення кожного разу вказано джерело, звідки почерпнуто відомість про скарб. При монетах зроблено докладний і разом з тим стислий опис їхнього Av і Rv. Втім, як зазначив сам М. Ф. Біляшівський, «оскільки відомості про скарби взято з різних джерел, то не можна було дотриматися певного порядку при описі скарбів; звідси вийшло, що деякі з них описані детально, про інші ж сказано тільки декілька слів» [37]. У кінці книжки міститься алфавітний покажчик місцевостей нумізматичних знахідок. Таким чином, у праці М. Ф. Біляшівського зібрано дані про старовинні монети з усіх країн, що мали безпосередні або самостійні відносини з Київщиною або перевозили свої товари через українську територію: з античного світу, зі Сходу, із Західної Європи тощо. Основними джерелами дослідження М. Ф. Біляшівського, окрім зазначених вище творів, були також праці таких російських та закордонних вчених, як Я. Я. Волошинський [38], Б. В. Кене [39], М. П. Чернев [40], І.І. Толстой [41], С. І. Шодуар [42], Ф. І. Круг [43], І. П. Сахаров [44], В. Г. Тизенгаузен [45], Я. Я. Рейхель [46] та ін.

Основним недоліком праці М. Ф. Біляшівського критики вважали те, що автор не зовсім дотримався поставленого завдання - представити покажчик монетних скарбів, і навів деякі дані про речові знахідки (наприклад, давні речі), але археологічних речових знахідок у районі Київської губернії було набагато більше, ніж навів їх М. Ф. Біляшівський. Крім того, на думку критиків, поряд з покажчиком місцевостей варто було б дати покажчик монет. «Таким чином, знаходження монет... у певних місцевостях вкаже нам: 1) напрям торговельних шляхів в даному столітті, 2) які місцевості в даному столітті підпадали під вплив тієї чи іншої цивілізації і 3) в якому саме столітті в тій чи іншій місцевості вперше простежується вплив іноземної культури» [47]. Втім, у кінці XIX ст., коли в російській (та й в українській також) історичній науці було визнано за необхідне розробити обласну історію, що вимагало групування за областями нумізматичних й археологічних даних, певні недоліки і незначні неточності аніскільки не зменшували вагомості праці М. Ф. Біляшівського. Більше того,

на неї посилались не лише російські та українські науковці, а й іноземні автори. У зреферованому К. В. Болсуновським вигляді книжка М. Ф. Біляшівського отримала «права громадянства в нумізматичному світі» і була надрукована у науковому часописі «L'Annuaire Numismatique» [48]. Отже, праця М. Ф. Біляшівського «Монетні скарби Київської губернії» є найбільш повним із видрукованих зводів монетних знахідок на кінець XIX ст. і не втратила свого значення й сьогодні.

Велику роль в активізації нумізматичних досліджень в Російській імперії відіграли спеціальні організації та об'єднання нумізматів, що мали офіційний характер. Так, 1885 р. виник Московський гурток нумізматів, що 1888 р. перетворився на Московське нумізматичне товариство, члени якого об'єднувалися навколо О. В. Орешнікова, найавторитетнішого російського нумізмата, штатного хранителя Історичного музею в Москві [49]. Олексій Васильович Орешніков був знавцем «найрізноманітніших сторін старовинного російського побуту, починаючи зі старожитностей, дорогоцінностей і простого посуду, ікон і обстановки старого побуту, нумізматики і закінчуючи одягом, зброєю, старою гравюрою, портретом, лубочною картиною, аптечним посудом і старим рукописним документом» [50]. У своїх нумізматичних дослідженнях О. В. Орешніков поєднав дві спеціальності - античну і руську нумізматику. Характерною рисою його наукового методу було зіставлення різнорідних історичних джерел. Вивчаючи давню Русь, він почав широко використовувати нові джерела, окрім літописів, родовідних книг і давніх речей; робив по монетах нові для історії досліджуваного періоду висновки. Неодноразово нагадуючи, що «нумізматики - допоміжна історична дисципліна», О. В. Орешніков зазначав, що монети важливі як допоміжний для історичної науки матеріал [51]. Додамо, що Московське нумізматичне товариство досягло значних наукових результатів, коли в 90-х роках XIX ст. побачили світ спеціальні серії нумізматичних праць: «Труды Московского нумизматического общества» (М., 1898-1905- Т. 1-3) та «Нумизматический сборник» (М., 1911-1915.- Т. 1-3) [52].

Перебуваючи в 1892-1894 рр. у Москві як вільний слухач на природничому факультеті Московського університету, М. Ф. Біляшівський став членом-кореспондентом (1892) Московського нумізматичного товариства [53]. У повідомленні цього товариства зазначалося: «Московское нумизматическое общество считает своим долгом уведомить Вас, что, во внимание к Вашим

научным трудам по описанию и разбору монетных кладов Киевской губернии и во уважении Ваших нумизматических знаний вообще, оно, в заседании своем... единогласно избрало Вас, на основании параграфа шестого Устава, своим членом-корреспондентом.

Сообщая Вам о сем... Общество высказывает надежду, что Вы не откажете в Вашем просвещенном содействии его научным трудам и занятиям» [54].

Поряд із участю у наукових засіданнях Товариства і читанням на них своїх доповідей і повідомлень (як-от, на засіданні 1 березня 1893 р. Микола Федотович доповідав «Про печатку XIII ст. митрополита Кирила» [55]) М. Ф. Біляшівський активно долучився до акції зі збирання свідчень про монетні скарби, знайдені в Російській імперії, що її проводило Товариство з 1893 р., підготувавши разом з П. Зибіним спеціальні анкетні картки, в яких занотовувались знахідки монетних скарбів, додавши при цьому коротеньку передмову «Про топографічний опис монетних скарбів, знайдених в Росії» [56]. Основною метою цього проекту було, після нагромадження достатнього матеріалу, опублікування відомостей про монетні скарби, розпорошені по губерніях і областях [57]. Говорячи про неocenенну вартість для історичної науки монетних знахідок, М. Ф. Біляшівський зазначив: «При розробці різних питань, що стосуються історії, археології і нумізматики, важливе значення мають скарби монет з точно позначеним місцем їхньої знахідки. Чи йдеться про давні торговельні відносини якогось народу і пов'язані з ними культурні впливи, або про колонізацію даної місцевості, чи трактується про мінові цінності, що існували в певний час, про перевагу одних з них над іншими, про ступінь можливості окремих осіб - в цих і подібних великих і дрібних питаннях нашого минулого скарби монет, як дані в більшості випадків строго датовані, мають велике значення, іноді вирішальне» [58].

Подальші спеціальні нумізматичні дослідження М. Ф. Біляшівський припиняє у зв'язку із виникненням величезного інтересу до археології і плідними археологічними розкопками, а пізніше - через активне включення у роботу з облаштування музею у с. Городок на Волині (1893-1897) і потім Київського міського музею старожитностей і мистецтв (1897-1902), директором якого його було призначено 1902 р. [59]. Але ґрунтовні нумізматичні знання допомагали досліднику при облаштуванні музейних колекцій, в яких було чимало нумізматичного матеріалу. До того ж М. Ф. Біляшівський ніколи не переставав цікавитися монетними знахідками і по-

стійно розміщував докладні нотатки про них у журналі «Киевская старина», а пізніше в «Археологической летописи Южной России» - першому археологічному періодичному виданні в Україні, яке М. Ф. Біляшівський фактично сам укладав і видавав власним коштом [60], - в рубриках «Дослідження і розкопки» і «Випадкові знахідки». Серед цих повідомлень варто, на наш погляд, виділити два - про найзначущіші коштовні монетні знахідки в Україні на межі ХІХ-ХХ ст. Коли на хорах Соборної церкви Києво-Печерської лаври 26 листопада 1898 р. було знайдено великий і дуже цікавий монетний скарб, М. Ф. Біляшівський дав його науково обґрунтований опис в «Летописи» у статті «Цінна знахідка в Києво-Печерській лаврі» [60]. Скарб являв собою дві посудини із золотими та срібними монетами, датованими ХV—ХVІІ ст. Більшість монет мало іноземне походження — голландські, австрійські, угорські, італійські, швейцарські, іспанські, португальські, французькі, турецько-татарські й польські (серед польських золотих монет були масивні донативи Стефана Баторія і Сигізмунда ІІІ та коронаційні монети Яна Казимира). Російських монет було дуже мало, але на той час у нумізматичному світі вони були рідкісними: золоті монети Бориса Годунова, Олексія Михайловича, Софії Олексіївни, Іоана і Петра Олексійовичів і червінці Петра І. Втім найціннішою в скарбі річчю, що, на думку М. Ф. Біляшівського, становила історичний і нумізматичний інтерес, була велика медаль князя Костянтина Острозького, київського воєводи, з портретом на одному боці й щитом з його гербами на іншому, а також латинськими написами [62]. Особливу увагу, говорячи про статтю, треба звернути на те, що М. Ф. Бі-

ляшівський, відзначивши велику вартість знахідки з наукового погляду, висловив шире побажання, щоб цей скарб або його найцікавіші й найважливіші для науки елементи не були вивезені за межі Києва і зберігалися в Церковно-археологічному музеї, ставши об'єктом широкого наукового використання.

Коли у 1900р. біля с. Сахнівки Канівського повіту Київської губернії було знайдено унікальний скарб золотих та срібних прикрас, М. Ф. Біляшівський, ставши першим його дослідником, навів цікаві дані про монетні знаки й цього скарбу в своїй статті «Чудовий скарб великокняжої епохи» [63]. Саме за монетними знаками, зокрема за візантійською монетою імператора Мануїла І Комнена, М. Ф. Біляшівський визначив датування скарбу, відносячи його до другої половини ХІІ ст. Крім зазначеної монети, він подав детальний опис чотирикутних золотих і шестикутних срібних монетних гривень, знайдених у скарбі [64]. Таким чином, за визначенням пізніших дослідників сахнівського скарбу, М. Ф. Біляшівський опублікував перший повний опис цього скарбу [65].

Отже, нумізматичні дослідження М. Ф. Біляшівського мають високу наукову цінність у контексті загальноросійського розвитку історичної науки і, зокрема, спеціальних історичних дисциплін у кінці ХІХ - на початку ХХ ст. У своїх студіях учений показав, що за допомогою нумізматичного матеріалу можна з'ясувати значні теоретичні питання насамперед вітчизняної історії: вогнища розселення на певній території, час існування певних народів, їх торгівельно-промислові та культурно-цивілізаційні зв'язки, а також їх політичний лад.

1. *Стельмах С. П.* Становлення історичної науки в Україні у першій половині ХІХ століття // Наукові записки НаУКМА. Історичні науки - К., 2001 - Т. 19 - С. 53.
2. Див.: *Курінний П.* Історія археологічного знання про Україну.- Полтава, 1994.- С. 42-44; *Павлуцький Г. В.* Антонович як археолог // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: У 3 т.- К., 1997.- Т. 2.- С. 331-335.
3. Спеціальні історичні дисципліни. Ч. 2. Нумізматика.- К., 1997.- 102 с.
4. *Яшин В. Л.* Нумізматика // Очерки истории исторической науки в СССР: У 4 т.- М., 1960.- Т. 2.- С. 669-678; *Спаский И. Г.* Очерки по истории русской нумизматики // Нумизматический сборник.- М., 1955.- Ч. 1.- С. 34-108.
5. *Спаский И. Г.* Вказ. праця.- С. 34.
6. *Сарбей В. Г.* Розвиток науки в Києві у другій половині ХІХ ст. // Український історичний журнал.- 1982.- № 3-4.- С. 67.
7. *Болсуновский К. В.* Б. Антонович как нумизмат. Исторический очерк // Син України...- Т. 2.- С. 412-421; *Слюсаренко Ф.* Нумізматична праця проф. В. Б. Антоновича // Там само.- С. 42\-427.
8. *Ляскоронський В. Г.* М. Т. Біляшівський як нумізMAT // Записки історико-філологічного відділу ВУАН.- 1926.- Кн. 9.- С. 33-34; *Болсуновский К.* Вказ. праця.- С. 413.
9. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукописів (далі -НБУВ ІР).- Ф. 31- Спр. 8- Арк. 7 зв.
10. Там само.
11. *Ляскоронський В. Г.* Вказ. праця.- С. 34.
12. *Курінний П.* Вказ. праця.- С. 46; *Петров Н. И.* Указатель церковно-археологического музея при Киевской духовной академии.- К., 1897.- С. 21, 24, 74, 93, 121, 125, 127, 128, 130, 137, 141, 142, 146, 166, 181-184, 228.
13. НБУВ ІР- Ф. 31.- Спр. 8- Арк. 36; *Болсуновский К.* Вказ. праця.- С. 413.
14. *Чернев Н. П.* Некролог //Археологическая летопись Южной России (далі - АЛЮР).- 1899.- № П.- С. 186-190.
15. НБУВ ІР.-Ф. 31-Спр. 8.-Арк. 38.
16. *Яшин В. Л.* Вказ. праця.- С. 672.
17. *Волошинский Я.* Описание древних русских монет... из числа найденных близ Нежина в мае месяце 1852 г.- К., 1853.
18. *Толстой И. И.* Древнейшие русские монеты великого княжества Киевского.-СПб., 1882.
19. *Чернев Н. П.* Заметки о древнерусских монетах // Киевская старина (далі - КС).- СПб., 1888.- № 11.
20. НБУВ ІР- Ф. 31- Спр. 44.- 16 арк.
21. *Чернев Н. П.* Заметки о древнейших русских монетах.- СПб., 1888.-С. 53-55.
22. Там само.- С. 54.

23. Чернев Н. П. Заметки о древнейших русских монетах.- СПб., 1888.- С. 55.
24. Козубовский Г. А. Находки монет XIV-XV ст. на территории Киева.- К., 1991.-С. \; Яни В. Л. Вказ. праця.-С. 670.
25. Беляшевский Н. Два замечательных предмета Киевского церковно-археологического музея // КС.- 1888.- №7,- С. 133-135.
26. Беляшевский Н. Клады великокняжеской эпохи, найденные в Киеве // КС- 1888.- № 7.- С. 136-143.
27. Беляшевский Н. Монетные клады Киевской губернии.- К., 1889.- 150 с.
28. НБУВ ІР.- Ф. 31.- Спр. 2065.- Арк. 1.
29. Данилевич В. С. Монетные клады Киевской губернии до первой четверти XV в. // Труды девятого археологического съезда в Вильне 1893 г.- М., 1895.- Т. 1- С. 261.
30. Там само.- С. 5.
31. Данилевич В. С. Вказ. праця.- С. 261.
32. Фундуклей И. Обзорение Киева и Киевской губернии по отношению к древностям.- К., 1847; Його ж. Обзорение могил, валов и городищ Киевской губернии.— К., 1847.
33. Страшкевич К. Ф. Клады, рассмотренные в минц-кабинете университета Св. Владимира // Киевские университетские известия.— 1866.- № 10-12.
34. Похилевич Л. Сказания о населенных пунктах Киевской губернии.- К., 1864.
35. Антонович В. Обзорение предметов великокняжеской эпохи, найденных в Киеве и ближайших его окрестностях и хранящихся в музее древностей и в минц-кабинете университета Св. Владимира // КС.- 1888.- № 7.
36. Беляшевский Н. Монетные клады...- С. 6.
37. Там само.
38. Волошский Я. Я. О добывании и научном значении кладов в Юго-Западном крае // Киевлянин.- 1865.- № 93.
39. Кене Б. В. Описание европейских монет X, XI и XII века, найденных в России,- СПб., 1852.
40. Чернев Н. П. Заметки о древнерусских монетах.
41. Толстой И. И. Вказ. праця.
42. Шодуар С. И. Обзорение русских денег и иностранной монеты, употреблявшейся в России с древнейших времен.— СПб., 1836-1841.
43. Круг Ф. И. Критические указания о древних русских монетах.-СПб., 1807.
44. Сахаров И. П. Летопись русской нумизматики.- СПб., 1854.
45. Тизенгаузен В. Г. Монеты восточного Халифа,— СПб., 1873.
46. Рейхель Я. Я. Die Reichels he Munzsammlung in St. Petersburg- СПб., 1849.
47. Голубовский П. Николай Беляшевский. Монетные клады Киевской губернии. Киев. 1889 года//КС- 1889,-№ 10.- С. 205-206.
48. НБУВ ІР.-Ф. 31.-Спр. 641-Арк. 1 зв.
49. Яни В. Л. Вказ. праця.- С. 670.
50. Арциховский А. В. Памяти А. В. Орешникова // Нумизматический сборник- М., 1955- Ч. 1- С. 8.
51. Там само.-С. 9.
52. Яни В. П. Вказ. праця.- С. 670.
53. НБУВ ІР,- Ф. 31.- Спр. 272-274.- 6 арк.
54. Там само.- Спр. 273.— Арк. 1.
55. Там само.- Спр. 274.- Арк. 1.
56. Беляшевский Н., Зыбин П. О топографическом описании монетных кладов, найденных в России.- М., 1893.- 6 с.
57. Там само.-С. 2.
58. Там само.-С. 1.
59. НБУВ ІР- Ф. 31.- Спр. 11.- Арк. 1-2.
60. Там само.-Спр. 10.-Арк. 1-2.
61. Б. Ценная находка в Киево-Печерской лавре // КС.- 1899.- № 1.-С. 47-50 (АЛЮР).
62. Там само.-С. 48^9.
63. Беляшевский Н. Замечательный клад великокняжеской эпохи // КС.- 1901.- № 10,- С. 120-132.
64. Там само.-С. 121-122.
65. Старченко О. В. Дослідження сахнівського скарбу з колекції Музею історичних коштовностей України від М. Ф. Біляшівського до наших днів // Національний музей історії України: його фундатори та колекції- К., 1999,- С. 26.

L. Didukh

NUMISMATICAL RESEARCH OF M. F. BILYASHIVSKY

The article considers the numismatical research of the outstanding Ukrainian scientist M. F. Bilyashivsky in the context of general Russian historical problems in the late 19th - early 20th c.